

Kostyál László „Hitelessége egyedi és egyszerű”

Németh János keramikus, Munkácsy-díjas, Érdemes Művész, Zalaegerszeg díszpolgára 2009. márciusában ünnepli 75. születésnapját. Az alkotó a kortárs magyar kerámiaművészet kiemelkedő, Európa számos pontján ismert, emblematikus alakja. Olyan művész és olyan ember, akit a hazai, és ezen belül a zalai közönség igazán közel érez magához. Ujjaiban évszázadok formáit őrzi, edényei, figuráinak részletei az ősi technikát tovább élető fazekaskorongon készülnek. Művészete hallatlanul egyéni, és karakterisztikus módon hordozza azt a tematikát, amely az ősi magyar hiedelemvilág számos elemét őrző népi világlátásra, egyszersmind az európai, ezen belül elsősorban a keresztény kultúrkörre támaszkodik. Németh János alkotói világa olyan kincse napjaink magyar és európai művészetének, amely a mindennapok felgyorsult és impulzív világában széles rétegek számára jelent tájékozódási pontot és örömforrást.

Stílusának kialakítása során szinte minden nagy korszak művészetében megtalálta a számára fontos, adaptálható és szintetizálható elemeket. Ilyen volt az egyiptomi szobrok zárt tömörszerűsége és időtlensége. Bár másképpen jelenik meg, de ugyanez az időtlenségre és nyugalomra törekvés tűnik fel Németh János kerámiáin is. Íziszból és Oziriszból Ádám és Éva lesz, Ádamból és Évából parasztember és parasztasszony. Egyiptom jelképe a szfinx Göcsej egyik jelképeként szarvassá változik. Reliefjeit a mai napig gyakran az egyiptomi művészethez hasonlóan a legnagyobb felületek törvényei szerint alakítja, azaz minden elem a legkarakterisztikusabb oldaláról mutatkozik meg.

Hasonló élményt jelentettek számára a krétai-görög kultúra amforái. A karcsú, tömegükben lenyűgöző hatású edények óriásira tágították a keramikus látóterét. A technika oldaláról ezt még tovább növelték az etruszk kerámiaszobrok és épületplasztikák, amelyek készítésekor a korábban nemtelennek tartott agyagot rendelték a sokszor szakrális mondanivaló hordozójául. Ennek fényében a keramikus és a szobrász fogalma összemosódik, az egyik nem tartható „csupán” használati tárgyakat készítő mesterembernek, a másik pedig elvont tartalmat nemes anyaggal kifejező művésznek. Az is egyértelművé vált számára, hogy a jól mintázható és viszonylag könnyű kerámia számos tulajdonságában versenytársa lehet a súlyos és nehezebben faragható kőnek.

Más szempontból volt fontos a korai középkor művészete, amely a látható helyett a láthatatlan valóság megragadására és ábrázolására törekedett. Ennek következtében a megmintázott kompozíciónak – akárcsak Németh János kerámia-reliefjein – nincs köze a valós látványhoz, térbeli szerkezethez, színvilághoz, hanem egy jelképekben élő belső univerzum kivetüléseként értékelhető. Éppen ezért kiindulópontját tekintve közel áll a művészhez a manierizmus és a barokk emblematikája és szimbolizmusa is, amely a valós látvány illúziója mögé rejtje a valódi, mélyebb jelentést. E folyamatnak és a népi művészetnek a gyökerei megegyeznek, és e felismerés nagy jelentőségű volt számára.

Németh mintha következetesen végigvezette volna azt a klasszikus formáktól elinduló absztrakciós folyamatot is, melynek állomásai a lényegnek a részletek elhagyásával és tömörszerű formákkal történő hangsúlyozása, majd ezeknek a formáknak fazekaskorong segítségével való forgástestekké alakítása. A „mintha” szót hangsúlyozni kell, mert tudjuk, hogy a hatvanas években útja éppen itt kezdődött (vagyis itt kapcsolódott be a mások által már korábban elindított folyamatba), és bár az alapformák többsége napjainkban is korongon készül, ma már saját szabályait is képes alárendelni az adott alkotás által igényelt megoldásoknak. Stílusa haladhatott volna a kubista-konstruktív alakításmód felé is, ilyen módon azonban képtelen lett volna vizuális formába önteni azokat a paraszti-kisvárosi kultúrkörből magával hozott igazságokat és benne megérlelődött bölcsességet, amelyek megfogalmazásával újra és újra bizonyítja az őt a göcseji dombok között élő egyszerű emberekhez kötő szálak szétszakíthatatlanságát.

Diplomamunkájának szakmai értékelésében Dr. László Gyula régészprofesszor és festőművész a következőket emelte ki: „A bemutatott mázas terrakottákból friss, üde hangulat árad. Könnyű észrevenni, hogy mi teremti meg ezt a derűs légkört. Csillanóan tiszta, jól összehangolt alapszínek, világos, rajzos formálásmód és kedves humor az, ami első pillantásra népmesei légkört teremt.”

A gyökerekhez való ragaszkodás Németh János esetében egyértelmű, technikai téren jelképesnek is tekinthető. A jelkép az ősök bölcsességére utal, amit mindig elismer, tisztel, felhasznál, ápol, és lehetőségei szerint kiegészít. A szellemi kincsestár alapvető rétegét a népi kultúra alkotja. Göcsej föld- és erdőszagú, titkokat rejtő, legendákkal átszőtt dombjainak népművészete és hitvilága, az itt lakó emberek generációk hosszú során át felhalmozott életszeretete és bölcsessége. Németh János elleste tőlük természetességüket, közvetlenségüket, jelképeiket.

Megtanulta, hogy rohanó, a tűnő időt megragadni egyre kevésbé tudó világunkban is vannak állandó értékek, amelyek mozdíthatatlanok.

A művész lelkületéhez közel áll a göcseji embernek a hétköznapokat átszövő vallásossága. Megfeszített Krisztusai, Madonnái, szentalakjai nem elvont misztikájú, anyagtalan – és ezáltal elérhetetlen – lények, hanem az életben nagyon is jelen lévő, vaskos, súlyos figurák, akik „szentségük” dacára együtt élnek, lélegeznek, izzadnak, adott esetben szenvednek az egyszerű emberekkel. Nélkülöznek minden arisztokratizmust, természetes megnyilvánulásukat a paraszti élet közegében találják meg, földet művelő munkálkodás örömeiben és fáradtságában. E vallásosság a teológusok sokszor dogmatikus hitének csupán távoli, az ősi hitvilág elemeivel átszótt, a transzcendencia köznapi megtapasztalásain alapuló lecsapódása, amely azonban generációk hosszú során át az emberi élet szilárd vezérfonalának bizonyult.

Azt persze kategorikusan ki kell jelentenünk: Németh János nem népművész. Kerámiai autonóm, és nem alkalmazott művészeti alkotások. A népi ábrázoló művészet számára ugyanakkor nem csak valamiféle formai megújulás forrása, hanem egy nagyon is konkrét, generációk tucatjainak gondolkozását őrző, minden lényegi kérdésre választ adó világlátás imagináris lecsapódása. Művészi világa ugyanúgy magába foglalja az ősi magyar és az arra ráértégződő keresztény világnépek elemeit és a magyar mondakincset, mint az egyiptomi vagy a görög mitológia egyes fragmentumait, továbbá a 20. századi (kis)városi folklór számos vonatkozását. Békésen megfér egymás mellett a csodaszarvas, az Európát elrabló Zeuszbika, Keresztelő Szent János vagy Szent Ferenc alakja, valamint a frivolan vaskos pucér nőszemélyek sokféle változata, a munkában megfáradt parasztember vagy a mézeskalács huszár motívuma. Egyes figurái gyakran különböző kultúrkörök jelképeiként is értékelhetők, vagy úgy is mondhatjuk, hogy többféle jelentésréteget is hordoznak. A szarvasban Németh nem csak a Hunor-Magor monda csodaszarvasát látja, hanem a Cantata Profana szarvassá változott fiúit, ősi díszitményeink griffmadarának vadászszákmányát, és a kedvelt protestáns zsoltár hús forrásra szomjazó szarvasát is, nem beszélve a göcseji erdők jellegzetes nagyvadjáról. Kicsit merészebb gondolatátársítással nem más ez a szarvas, mint az egyiptomi szfinx, az asszír bika vagy a babiloni szárnyas oroszlán sztyepei (vagy ha úgy tetszik: kárpát-medencei) változata, a nemes és titokzatos totem-ős, amely nemzeti identitásunk zálogaként agancsának ágai között hordozza az idő örök körforgását jelképező napot és holdat is, lábainál pedig az élet forrása buzog. Németh Ádámja és Évája ugyanúgy Ízisz és Ozirisz, Ámor és Psziché, mint göcseji

parasztember és parasztasszony is egyszerre, vaskosan ízes formában megjelenő örök férfi és örök nő.

A művész egy olyan világot állít elénk, amelynek a sajátunknak lenni kellene. Ennek lényege nem csupán a racionális és az irracionális harmonikus ösztésimulása, nem csupán a kozmikus gondolkodásmód és az általánosan érvényes mondanivaló keresése, hanem mindenekelőtt a bölcsesség, az őszinteség és a hit. Mert Németh János művészetének számos, egyenként is alapos elemzést igénylő jellemzője közül hatásának legmélyebb titka ezekben rejlik. Az ő világában a feketét nem lehet árnyékba sodródott fehérnek nevezni, vagy a rosszat a borzasztó viszonylatában relatíve jónak. Az oroszlán nem barátja a lónak vagy a bikának (bár a posztamensen békében megférnek egymás mellett), a magyar nem borul össze a törökkel, a fiatal nem koravén és az öreg nem akar fiatalnak látszani. Itt minden az őt megillető helyre kerül, mindennek következménye van, és minden figura, minden jelenet a nagy egész egy-egy fogaskereke. Egy nagy, transzcendens erő – isteni erő – által mozgatott és irányított egészé válik, amelyben nincsenek sem tévedések, sem kivételek, sem pedig álcák vagy más hazugságok. Úgy is mondhatjuk, egy dolog hiányzik belőle alapvetően: az emberi salak. Németh hiszi, hogy ez a világ létezik, s ha azt kérdeznők tőle, hogy vajon hol, válaszul nyilván szelíd mosollyal a szívére szorítaná a kezét.

Németh reliefdíszes fazekasremekai – „céhkorsói” –, faliképei, dísztányérai, profán- és szentfigurái, állatalakjai között évezredek emberi hitvilága és megtapasztalása elevenedik meg a mindennapok bölcsességével keveredve. Minden

figurája és motívuma, olyan, hogy – bár különböző népek kultúrájából emelte át őket – akár a népművészetből is származhatna. Tartalmával, jelképiségével beleillik annak gondolatrendszerébe, formai kialakítása pedig látszólag teljesen adekvát a népművészet komponálásmódjával. És az így már – Németh János meggyőződése szerint – nem egy közegét vesztett, kiüresedett, pusztá dekorációként vegetáló tradíció többé, hanem ma is aktuális, a napjaink emberét is megszólítani képes, sőt, annak felszínes mindennapjain túlmutató, életerős vizuális forrás.

Németh Jánost méltán tartják sokan napjaink egyik legjelentősebb magyar keramikusának, szobrászának, kiemelve, hogy iskolát valószínűleg nem teremt. Az ő hitelessége egyedi és egyszeri. Életútja, szakmai értékei túlmutatnak önmagán, mindenki tanulságára szolgálnak. A mostani szép jubileumon a jó egészség és további sok szép alkotó esztendő mellé – stílszerűen – gyöngyöző bort, ropogós kenyérré sült búzát és a bölcsességből fakadó békességet kívánunk neki.

Péntek Imre Vigyázzák őt hosszú-hosszú ideig „agyagteremtényei”

Néhány észrevételemet szeretném röviden megosztani mindarról, amit Németh János több mint öt évtizedes művészi pályája nekem jelent.

Kezdem azzal: a hűség, ragaszkodás a szülőföldhöz, a szülővároshoz, a családi tradíciókhoz, a hagyományokhoz – nos, ezek az emberi tulajdonságok, amelyek az ünneplélt személyiségében karakteresen megvannak, nem akadályozták művészi kiteljesedését. Sőt, inspirációkat adtak neki, visszatalálást a gyökerekhez.

Önéletrajzi kötetében írja: „Az én fejemben soha nem fordult meg, hogy el kellene menni. Nem is mentem, de még Egerszegről sem. Ez az én hazám.” Visszatalálást nem csak a fazekas dinasztiák örökségéhez, de valami archaikushoz, ősihez, a legelementárisabb kifejezési formákhoz. Szerintem ebben rejlik modernizmusa, amit a szakmai kritika eddig kellően nem értékelt. (Nem tárt fel.) Hisz régi felismerés – az archaikus és a modern nem egymást kizáró fogalmak, hanem szervesen áthatják egymást.

Németh János „modernizmusa” – főként az indulás, a kísérletezés időszakában – más módon is megnyilvánult. A korongolt forgástestekből kivágott kúp- és gömbszeleteket használó, ezekből építkező technikája igenis merített a kubizmusból – csakhogy ezek a formák nem rideg, geometrikus szerkezetekké, hanem a nagyméretű, murális munkák kifejezőeszközeivé váltak.

De visszatérve az eredeti felvetéshez: a ragaszkodás – ugyancsak ő írta a Gyökerekben: a *szolgálat* – nem kötötte gúzsba, s ez környezete javára is írandó. Mindazokéra, akik kezdettől fogva segítettek, támogatták, elismerték, akik számára megteremtették az otthonos alkotói lét feltételeit. (Azt hiszem, sokan irigyelték ezért.) Az a bizonyos 68-as év, amikor műteremlakását megkapta – s hány rangos delegáció járt ott –, minden bizonnyal ennek az egymásra találásnak fontos állomása. Ezt ő maga is így látta: „Otthagytam a Cserépkályhagyártó Vállalatot. Tehettem, mert volt megbízásom, s az 1968-ban épült műteremlakások egyikét a Városi Tanács kiutalta számomra. Ez életem egy következő szakaszának kezdetét jelentette. Visszatérhettem saját világomba. Felfedeztük egymást városommal, kezdtém érezni, hogy most már tán művész lehet belőlem, a gúnynev megváltozhat. Ma számomra ismeretlen emberek köszönnek rám, jó napot művész úr, és érzem, hogy barátaim. Őket szolgálom.”

Azért hozzátehetjük: miközben őket is szolgálta, a magyar kerámiaművészet egy új fejezetét teremtette meg. Tehát újra csak megállapíthatom: nem szükséges, hogy valaki úgy alkosson autentikus, művészi életművet, oeuvre-t, hogy elszakadjon a szülőföldtől, a gyökerektől – mert létezik szerves építkezés is... Ez is egy (lehetséges) példa.

A másik: szintézis kísérlete, keresése.

Németh János szereti hangsúlyozni, hogy mennyire kötődik a népművészethez, a pásztorfaragáshoz. A hetvenes évekről írja – szintén a Gyökerekben – „Továbbra is a népművészetet tekintetem kiindulópontnak, ebből próbáltam valamit felépíteni. De semmi esetre sem népiest, vagy valami szocreál utánezatot, hanem igazabbat, ami elődeim munkájában gyökerezik.” Szerintem szélesebb a kör, amit előzménynek tekinthetünk. S amit a mester folytatni kíván, hozzátenni a magáét. Benedek Katalin hívja fel a figyelmet arra, hogy munkáira hatott Luca della Robbia, aki majolika-technológiát a reneszánsz művészet élvonalába emelte... De említhetnénk az etruszk terrakotta szobrok báját, a koraközépkori naiv-stilizáló ábrázolást is. Egyébként a stilizálás, a redukálás akár modern módszernek is tekinthető. A stilizálás és redukálás egészen a mitikus jelképteremtésig, a szimbólumokig elmegy. Szerves építkezés, mert mégis megmarad egy sajátos, csak Németh Jánosra jellemző figuratív ábrázolásnál. Ezzel egyszerre zavarba is ejt: hiszen bravúros a mintázás, mégis „el van rontva”, bizonyos testformák túlhangsúlyozottak, az erőteljes, robosztus kifejezés, a dekorativitás érdekében.

Vagy másképp (s tán ez a lényegesebb): a plasztikai narrativitás érdekében. Hisz olykor történeteket, meséket vagy mitikus jeleneteket elevenít meg plasztikáinak felületén. Ami a lényeges: Németh János újra értelmezi a hagyományt, bármihez nyúl. A saját egyéniségének megfelelően. Életműve ennek a szintéziskísérletnek állandó küzdelme, következetes végigvitele. A szobrászat, a kerámiaművészet és a fazekasművészet (edényzet) körében végzett állandó kutatás. Talán ezért nincs nyugópont, nincs megállapodottság. Műveinek feszültsége, drámaisága, vagy groteszk humora is részben ebből eredeztethető. Mert ez is jellemzője művészetének, ez a kettősség: a drámai művekben mindig megjelenik valami ironikus mozzanat, csöppnyi gúny, élcelődés, míg vidámabb műveit valami szomorúság hangulat lengi át. Erről szól egyik vallomása: „Mit lehet még tenni, alkotni újdonságot? Nem lehet, hisz mindent kitaláltak, érzélgőst, meghökkentőt egyaránt. Nem kell, csak önmagunkat adni, ahogy látjuk a világot. Ettől lesz egy kicsit más, talán új. Ez a legfontosabb.” Németh János munkái messziről felismerhetőek, bármilyen kiállítási kollekciónál a saját hangjukat hallatják.

A beskatulyázóknak (vannak ilyenek) érdemes tallóznia ebben a tematikailag sokszínű életműben. Hisz emlegettük a meséket, mítoszokat, bibliai alakokat, korpuszokat, a népi karakterfigurákat, de említhetnénk a korai Filozófusokat, Don Quijote-t, a Szejkkorsót, a frivol Múlovarnót, több változatban, a pihenő, fekvő, meditáló aktok egész sorát, vagy az Öregapám esküvője c. kerámiafotográfiát. Németh János világa így teljes: jelen van benne a szent és profán, a modern és ősi, a népi és az urbánus. A göcseji táj titkai és az univerzum csillagképei. Kerámiaszobrai, kompozíciói megragadják a szemlélőt, frissek, élményszerűek, érzelmileg is megszólítanak, az égetett agyagmázak hol világosabb, hol sötétebb derengése, változatos felülete, a kifejező arcvonások mind-mind sugározzák azt a játékos, gyermeki derűt, a világba vetett hitet, amivel Németh János meg akar ajándékozni bennünket. Azt hiszem, nincs más teendőnk, mint tiszta szívvel elfogadni és befogadni ezt a mind jelentősebbé érő művészetet.

S mivel viszonyozzuk mindezt, itt a szűkebb páttriában? Azzal a kivételes szeretettel és megbecsüléssel, amivel személyét körülveszük. Ezen a jeles évfordulón épp úgy, mint máskor, a hétköznapokon, a gondok és bajok, vagy örömeik közepette. S nem kell őt féltetni, vigyázzák őt műhelyében összezsúfolódott teremtményei, oroszánok, kecskék, szarvasok, szentek, apostolok, pásztorok, s egyéb földi és égi lények. Vigyázzák is még hosszú-hosszú ideig, hisz szükség(ünk) van arra, hogy újra és újra megperdüljön a korong, s a mester értő figyelemmel, ünnepi munkaruhában odahajoljon a legújabb, készülő műve fölé...